

MESOAMERICANES

LLUITADORES AMB TOT EL DRET DEL MÓN

LES DEFENSORES DELS DRETS HUMANS DE MESOAMÈRICA PRENEN LA PARAULA

JÚLIA MAS

En aquesta pàgina i la següent, diverses taules rodones i xerrades que van formar part de la gira d'activistes pels drets humans promoguda per Farmamundi i Protection International Mesoamerica. Es van fer actes a Catalunya, el País Valencià i el País Basc.

A Guatemala, Hondures, Nicaragua i El Salvador, moltes dones prenen el lideratge en la defensa dels territoris contra les agressions ocasionades per la indústria agroalimentària o els grans projectes energètics, o bé per denunciar la retallada de llibertats ciutadanes i la persecució dels grups opositors a les classes governants. Sis d'elles han dut a terme una gira per Catalunya, el País Valencià i el País Basc per visibilitzar la seva situació

Anys enrere, a les zones boscoses del centre de Guatemala abundaven el cedre, el rosul i el canchán, i hi vivien diverses espècies de primats i aus. Actualment, el seu lloc l'ocupen grans plantacions de palmera d'oli, immensos pegats d'un color verd uniforme. Aquests monocultius, més enllà d'amenaçar la gran biodiversitat de la zona, generen una greu afectació a un bé bàsic per a la subsistència de totes les formes de vida: l'aigua. Aquest tipus de planta necessita un rec intensiu que obliga a desviar rius, que queden secs. I, a sobre, els pesticides que s'hi aboquen acaben també als cursos fluvials, els contaminen i els deixen sense vida. L'abocament de productes tòxics ha fet desaparèixer els peixos i el desviament de cabals ha assecat els aiguamolls. A la Franja Transversal del Nord, al cor d'aquest país mesoamericà, hi viuen diferents comunitats maias q'eqchi' que estan veient com la base de la seva supervivència es veu amenaçada per les indústries palmeres. "Aquestes empreses, que es presenten com projectes de desenvolupament, són en realitat projectes de mort, perquè en deixar-nos sense aigua o fent-nos beure aigua contaminada, afecten i alteren la nostra salut, alimentació i forma de vida", afirma un portaveu de la comunitat. Ara les més de 3.000 persones que viuen a la zona han deixat de consumir l'aigua del riu San Román, i han de fer llargs desplaçaments fins a altres indrets per poder rentar la roba i abastir-se d'aigua de boca, una feina que recau principalment en les dones.

Com a resposta a aquesta problemàtica, des de les comunitats maias de l'Alta Verapaz es va crear el Moviment de Comunitats en Defensa de l'Aigua, Qana' Ch'och', que en q'eqchi' significa 'mare terra'. Aquest col·lectiu denuncia que els gegants de l'agroindústria de la regió, com Palmas del Ixcán, Industria Chiquibul i NaturAceites, estan vulnerant els drets humans de les comunitats i atemptant greument contra el medi ambient. Alhora, exigeix al Govern guatemalenc que "assumeixi la seva obligació de regular l'expansió de les palmeres d'oli als nostres territoris i sancioni els responsables de la contaminació ambiental i les violacions dels drets humans". Segons un informe del col·lectiu ecologista Madre Selva de l'any 2019, el creixement exponencial de la producció d'aquesta palmera es deu als "avantatges comparatius atorgats, com ara beneficis legals, absència de llei d'aigües, existència d'abundants fonts hídriques, fràgil legislació ambiental i institucional".

L'activisme del Qana' Ch'och' està aconseguint frenar l'expansió d'aquest monocultiu apel·lant als petits propietaris de terres perquè no les vinguin a les indústries i a la possibilitat que cada cop més comunitats s'involucrin en contra de les plantacions. Aquesta ferma oposició, però, ha portat conseqüències en forma de repressió i criminalització: les autoritats de diversos poblats organitzats han estat denunciades i s'han produït intimidacions i amenaces. El seu cas no és l'únic. Si ampliem el focus, l'escenari en què es reprimeixen activistes

i organitzacions per a la defensa dels drets humans és molt més ampli. La Iniciativa Mesoamericana de Dones Defensores dels Drets Humans (IM-Defensoras) denuncia que als últims deu anys s'han documentat 28.863 agressions contra 7.738 activistes i 880 organitzacions de defensa dels drets humans. Marta Reina Coy Choc forma part del Moviment de Comunitats en Defensa de l'Aigua i és una de les sis defensores de drets humans de Mesoamèrica que al mes de juny de 2024 van dur a terme una gira per Catalunya, el País Valencià i el País Basc per visibilitzar les seves lluites. Es tracta d'una iniciativa de l'ONG Farmamundi i l'organització Protection International Mesoamèrica, amb suport de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament.

La lluita per l'accés a l'aigua i pel respecte al territori va molt més enllà de les fronteres de Guatemala. Al municipi de Reitoca d'Hondures, la comunitat indígena lenca fa anys que lluita per protegir el riu que sosté la seva supervivència. L'any 2016, l'empresa Progelsa (Promotora de Generación de Energía Limpia) va iniciar el projecte de construcció d'una central hidroelèctrica a la part alta del riu Petacón, i d'aquesta manera es va reduir considerablement el cabal del riu i la població de peixos que hi habiten. Des de la comunitat s'afirma que, avalant aquest projecte, l'Estat va incomplir el conveni 169 de l'Organització Internacional del Treball (OIT), que obliga a consultar i informar de qualsevol projecte que pugui afectar les comunitats indígenes.

Actualment, 12.000 persones podrien estar afectades per aquesta infraestructura: la poca aigua que els arriba està contaminada i, igual que en el cas de les comunitats de la Franja Transversal del Nord de Guatemala, sovint són les dones les que s'han de desplaçar per aconseguir subministrar-se'n. El regatge dels cultius s'ha tornat inviable, i per això a la comunitat s'ha abandonat la petita agricultura. "Els diuen que porten desenvolupament i feina i el que porten, en realitat, és destrucció i misèria", assegura un portaveu de l'autoritat indígena. Per altra banda, la resistència contra aquest projecte ha estat reprimida durament. Gissela Rodas, membre del Consell Indígena Lenca de Reitoca, denuncia que la lluita que va emprendre des del 2016 li ha comportat violència policial, ferides de bala, assetjament per xarxes socials i un procediment judicial

contra el seu germà i el seu marit. Així i tot, es manté ferma en "defensar la nostra terra, el que és nostre".

CONTRA LA VIOLÈNCIA DE L'ESTAT

Si ens desplaçem al sud, a Nicaragua, trobem el règim del matrimoni de Daniel Ortega i Rosario Murillo, president i vicepresidenta del país respectivament. Ambdós han estat un focus de denúncies de diverses organitzacions internacionals que defensen els drets humans. De fet, l'any passat el Grup d'Experts de Drets Humans sobre Nicaragua de l'ONU va demostrar i responsabilitzar el Govern d'Ortega i Murillo de cometre crims de lesa humanitat en la repressió de les protestes del 2018, que es van liquidar amb 355 morts en cinc mesos. Des de l'arribada al poder del líder del Front Sandinista d'Alliberament Nacional l'any 2007,

la repressió a la dissidència política ha estat una constant, amb empresonaments, tortures i també exnacionalitzacions.

És el cas d'Edipcia Dubón, exdiputada de l'Assemblea Nacional de Nicaragua, dirigent de l'oposició que va ser destituïda l'any 2016 "de forma il·legal", segons afirma ella mateixa. El 2018, la direcció del seu partit va ser arrestada, Dubón va aconseguir exiliar-se, però un dels seus companys, Hugo Torres, va morir a la presó. Ella és una de les persones a les quals el Govern nicaragüenc va llevar la nacionalitat, juntament amb 92 exiliades més a les quals ja seguien 222 que havien estat expulsades als Estats Units. Entre altres persones afectades per aquest procés, hi ha periodistes, membres del professorat, dirigents estudiantils o membres d'ordes religiosos, que van ser condemnades per "fets delictius que van atemptar contra la sobirania, la independència i l'autodeterminació del poble nicaragüenc, incitant i promovent la violència, l'odi, el terrorisme i la desestabilització econòmica, alterant la pau, la seguretat i l'ordre constitucional". L'exnacionalització, que també inclou la confiscació de béns, deixa les persones afectades en situació d'apatrídia, un estat legal en què, segons l'ACNUR, fa que qui el pateix "tingui dificultats per exercir els seus drets fonamentals, com l'educació, la salut, la feina i la llibertat de moviments". Edipcia Dubón assenyala que al seu país "tot l'espai cívic ha estat desmantellat. S'han tancat

EL PROJECTE HIDROELÈCTRIC AL RIU PETACÓN (HONDURES) TIRA ENDAVANT SENSE CONSULTAR LA POBLACIÓ, EN CONTRA DEL QUE ESTABLEIX L'OIT

més de 5.000 organitzacions de la societat civil i pràcticament s'han conculcat els drets civils, polítics, econòmics, socials, culturals i ambientals". En aquest context, també s'ha reprimat fortament la dissidència política: "Nicaragua s'ha convertit en una gran presó per a tot aquell que pensi diferent, a qui s'ha robat el dret a pensar, expressar-se, votar i decidir", expressa l'opositora.

Els retrocessos en matèria de drets humans també preocupen en un altre estat de la regió, El Salvador. Amaranta Portillo, presidenta de l'associació Moviment de Dones Mélida Anaya Montes (Las Mélidas) i activista salvadorenca pro drets humans, defineix la situació política del seu país i del Govern del president Nayib Bukele com una "dictadura que es reelegix de forma il·legal, passant per sobre de la Constitució de la República". En aquest sentit, creu que es tracta d'un "règim d'excepció disfressat d'una estratègia per lluitar contra el crim organitzat que després s'instrumentalitza per perseguir i criminalitzar lluitadors i lluitadores socials i defensors i defensores de drets humans". La seva preocupació és compartida amb diverses organitzacions, que alerten que, des de l'inici de l'estat d'excepció decretat al país al març de 2022, la política de mà dura contra el crim organitzat va anar acompanyada de detencions arbitràries i sense garanties. Les dades eren preocupants: en un any i mig, aproximadament, es van detenir 70.000 persones, es va reformar la llei per

UNES 3.000 MENORS HAURIEN ESTAT DETINGUDES DE FORMA INDISCRIMINADA EN L'OPERACIÓ DE "LLUITA CONTRA EL CRIM" A EL SALVADOR

permetre l'empresonament de menors, en alguns casos de menys de 12 anys.

Al mes de juliol de 2024, Human Rights Watch publicava un informe on es recullen les violacions de drets humans a infants i adolescents durant aquest règim d'excepció: unes 3.000 criatures i adolescents haurien estat detingudes en batudes indiscriminades i fins un miler van ser condemnades, principalment per càrrecs de pertinença a un grup delictiu organitzat. Les vulneracions de drets humans que recull l'informe van des d'irregularitats en la detenció, tortures o agressions sexuals

fins a falta d'accés a menjar o medicaments. Amaranta Portillo denuncia que "actualment hi ha líders i lideresses, sindicalistes, detinguts sense proves, represaliats, perseguits i criminalitzats pel règim". L'associació que representa Portillo no és l'única: se suma a aquesta crítica el Comitè de Familiars de Preses i Presos Polítics d'El Salvador (COFAPPES), el Moviment de Víctimes del Règim (MOVIR) i l'organització Socors Jurídic Humanitari, que denuncien persecució policial, pressions, infiltracions o judicialització.

PROPAGADORES DE RESISTÈNCIES

JÚLIA MAS

KATIA ORANTES

Katia Orantes és una defensora de drets humans guatemalena que va acompanyar les defensores durant la gira al seu pas pel País Valencià, Catalunya i el País Basc. Comunicadora social amb estudis de postgrau en criminalística i criminologia, té experiència en investigació social, en cerca de persones desaparegudes durant el conflicte armat al seu país i en periodisme feminista. Actualment, treballa com a oficial de protecció a Protection International Mesoamèrica amb defensores del territori i el medi ambient en comunitats rurals de Guatemala. Aquesta és una organització dedicada al suport de la defensa dels drets humans mitjançant programes de protecció integral que enforteixen les seves capacitats per a gestionar la seva seguretat de manera efectiva. Promou accions d'incidència dirigides a garantir que els responsables de protegir els drets humans compleixin les seves obligacions, alhora que treballa per involucrar altres actors clau en la protecció d'aquestes persones.

MARTA REINA COY CHOC

Marta Reina Coy té 40 anys, pertany a la comunitat maia q'eqchi', és defensora dels drets humans i forma part del consell del Moviment de Comunitats en Defensa de l'Aigua, Qana' Ch'och' ('Mare Terra'). Des de l'anomenada Franja Transversal del Nord, a Guatemala, i les regions d'Ixcán i Raxruhá, a l'Alta Verapaz, aquest moviment forma part de la lluita contra l'agroindústria intensiva de palmeres d'oli que estan arrasant els boscos de la zona i contaminant l'aigua dels rius, destruint la pesca i posant en risc la supervivència de les comunitats que en depenen. La reivindicació del moviment per la defensa de l'aigua té un significat molt important per aquestes comunitats, que entenen la natura, la terra i els rius com un sistema d'elements vius entre els quals es troba l'ésser humà, que necessita la Mare Terra per viure i desenvolupar-se. Marta Reina Coy Choc és mestressa de casa, viu a la zona fronterera entre Guatemala i Mèxic i parla maia poqomchi' i maia q'eqchi', a banda del castellà.

A la regió de Mesoamèrica, les vulneracions dels drets humans són constants i greus. Les persones que lluiten per defensar les llibertats civils estan en el focus de mira dels dictàmens econòmics, vinculats a interessos extractivistes, amb la complicitat dels governs locals. Per això, diverses defensores s'han agrupat per treballar conjuntament amb tres objectius a la vista: reforçar les eines dels col·lectius amenaçats per enfortir alhora la lluita per la defensa dels drets humans, enfortir les capacitats d'organització local en processos de criminalització, i augmentar la visibilitat i el suport a aquestes lluites en els àmbits nacional i internacional

GISSELA RODAS

Originària del sud d'Hondures, Gissela Rodas és una defensora dels drets humans que pertany al Consell Indígena Lenca de Reitoca. Aquesta organització lluita des de l'any 2016 contra la instal·lació d'una central hidroelèctrica al riu Petacón per part de la companyia Progelsa. Rodas denuncia que "no es fa seguiment del [cas] del nostre poble, i la gran lluita que tenim el poble indígena lenca és amb empresaris i capitals estrangers, que ho tenen fàcil per matar-nos o empresonar-nos". Gissela Rodas també lluita perquè es reconegui i es visibilitzi la violència que reben les defensores pel fet de denunciar vulneracions com les que es viuen a Reitoca: el 2021, la policia nacional hondurenys va fer batudes a les cases de membres del Consell, va irrompre amb violència a les seves llars, va agredir diverses persones i en va detenir cinc. Gissela Rodas, segons IM-Defensoras, va rebre violència física i sexual per part de la policia.

AMARANTA PORTILLO

Des de la presidència de la Junta Directiva de l'Associació Moviment de Dones Mélida Anaya Montes, coneguda com Las Mélidas, Amaranta Portillo ha fet d'altaveu per denunciar les vulneracions de drets humans comesos pel Govern de Nayib Bukele a El Salvador. Llicenciada en Psicologia, és psicoterapeuta, facilitadora i activista feminista, i treballa, en el marc de l'associació que dirigeix, amb dones rurals i urbanes de diferents edats que han patit diferents tipus de violències, una situació que "a El Salvador representa un gran percentatge". Ho fan a partir de l'empoderament de dones mitjançant l'organització, la mobilització, la incidència i la defensa dels seus drets humans. La tasca de Portillo posa èmfasi en la repressió que pateixen les veus crítiques en el règim de Bukele, que s'empara en l'estat d'excepció permanent del país i la política de mà dura que aquest líder ha emprès contra les bandes de crim organitzat. Les detencions arbitràries, sense garanties ni proves, també tenen impacte en les comunitats i, especialment, en les dones. Portillo explica que moltes d'elles són detingudes quan s'adrecen a reclamar informació sobre els seus marits o familiars empresonats, fet que deixa les seves criatures desemparades o a càrrec de la comunitat. Així, des de Las Mélidas es promou la participació política i l'autonomia de les dones en una vida lliure de violències.

EDIPCIA DUBÓN

Nascuda a Nicaragua, Edipcia Dubón va ser diputada de l'Assemblea Nacional d'aquest estat mesoamericà pel Moviment Renovador Sandinista, escissió opositora al règim de Daniel Ortega, històric líder del Front Sandinista d'Alliberament Nacional. El 2018, se li va retirar la nacionalitat nicaragüenca i des d'aleshores viu a l'exili. Edipcia Dubón, com moltes altres veus crítiques que l'Estat de Nicaragua ha convertit en apàtrides, no pot entrar al país sota risc de represàlies, però aquest fet no l'ha desterrat a la inacció, ja que s'ha entregat a la denúncia de les vulneracions de drets humans al seu país des de diferents òrgans i institucions: és directora executiva de l'organització Ponts per al Desenvolupament, directora del programa de televisió *ContraPoder* i coordinadora del Diàleg de Dones per la Democràcia. Dubón considera que la situació dels drets humans al seu país és "alarmant" i denuncia que entre les pràctiques de l'Estat hi ha "la persecució política, la tortura, el desterrament, les desaparicions forçades de líders de la regió del Carib i de dones periodistes i defensores dels drets humans".

DEFENSA LEGAL EN XARXA

DENIA CASTILLO

fundadora de la
Xarxa d'Advocades
Defensores de Drets
Humans d'Hondures

Denia Castillo és una advocada defensora dels drets humans i directora de litigis estratègics de la Xarxa d'Advocades Defensores de Drets Humans (RADDH per les seves sigles en castellà), organització de la qual és cofundadora. La RADDH acompanya i representa legalment més de 64 casos de vulneracions dels drets humans a la zona sud d'Hondures. Nou són casos emblemàtics vinculats amb la defensa de la terra i el territori

VINCLES DAVANT DELS ABUSOS COMPARTITS

"La Xarxa és de vital importància. Quan identifiquem l'afectació en un determinat territori, la forma com s'atorguen permisos, contractes, llicències... Quan es té identificada la manera d'actuar i procedir de les empreses, fàcilment es pot crear una estratègia de defensa que pot servir per a qualsevol territori. Detectar de manera prèvia el patró ens permet ser previsoros."

SER INTERDISCIPLINÀRIES

"El litigi estratègic és interdisciplinari, i això ens permet que diferents àrees puguin unir-se, conèixer el problema, analitzar-lo des de diferents perspectives i així poder desenvolupar estratègies de litigi més efectives. Les diferents àrees inclouen la psicologia, la sociologia, els juristes, historiadors, economistes, periodistes... Tots els casos tenen impactes des de diferents òptiques, i això permet poder tenir un panorama o fer una radiografia general del cas com a tal. Després, es defineixen totes i permeten de manera puntual encertar el clau".

LA IMPORTÀNCIA DELS LITIGIS ESTRATÈGICS

"Acompanyar els casos a través de litigis estratègics és un dels avenços que podem destacar per a la RADDH. Des del vessant de la comunicació, això ens permet dissenyar línies d'impacte i informar la població sobre el que està passant. També permet comunicar a actors amb responsabilitats de govern i de la societat civil d'una determinada problemàtica i, per tant, incidir. Quan parlem d'estratègies de seguretat, acompanyem les víctimes. Això també garanteix que aquestes víctimes puguin resistir de forma segura tots els processos en els quals es troben mentre defensen els seus drets. Les estratègies legals també permeten que puguem coincidir amb equips de juristes en l'àmbit internacional i oferir mirades legals des de l'experiència per poder acompanyar cada cas. És un privilegi que les comunitats puguin abordar des del litigi estratègic l'acompanyament efectiu dels seus processos, perquè això els possibilita generar resultats positius, com ara impactes en jurisprudència, en polítiques públiques... A banda identificar realment patrons d'abusos de poder que poden ser contrarestats a través del litigi estratègic."

PRODUÏT PER LA DIRECTA

Directa

www.directa.cat

Riera d'Escuder, 38, nau 1, planta 1
08028 Sants (Barcelona)
Tel. 935 270 982
Mòbil: 661 493 117
directa@directa.cat

COORDINACIÓ:
Míriam Blázquez i Carla Benito

CONTINGUTS:
Júlia Mas

EDICIÓ:
Eloi Latorre

CORRECCIÓ:
Josep Ferrer

MAQUETACIÓ:
Pau Fabregat

FOTOGRAFIA:
Victor Serri

PORTADA:
Vane Julian

UN PROJECTE DE:

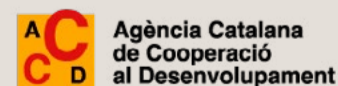

PROTECTION
INTERNATIONAL
MESOAMÉRICA

COL.LABORA:

AMB EL SUPORT DE:

Vicepresidència i Conselleria de
Serveis Socials, Igualtat i Vivenda

Aquesta publicació ha estat realitzada amb el suport financer de la Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (Generalitat de Catalunya) i de la Generalitat Valenciana, el seu contingut és responsabilitat exclusiva de Farmamundi, Protection International Mesoamèrica i Perifèries del món i no reflecteix necessàriament l'opinió d'aquestes institucions.